

**Asta Bočiulytė,
Petras Juknevičius**

PIRMOJO PASAULINIO KARO KAPINĖS PANEVĖŽIO RAJONE

*Antkapinis paminklas
Paliūniškio kapinėse
Pirmajame
pasauliniame kare
žuvusiems vokiečių
kariams*

Kariniai veiksmai Panevėžio apylinkėse prasidėjo 1915 m. vasarą, t.y. praėjus beveik metams nuo Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Apie tai jau rašyta plačiau [8;9]. Kovinių veiksmų liudinininkai - karių kapai. Panevėžio rajone išlikę 3 tokie objektai [7; 10; 11].

1915 m. rugpjūčio 1 d. Karsakiškio apylinkės Butėnų, Tiltgalių kaimų žemėse vyko susirėmimai tarp rusų ir vokiečių kariuomenių [18; 19; 20; 29; 30-38]. Mūšių metu nukentėjo aplinkiniai kaimai [26; 27]. Tuomet žuvę rusų ir vokiečių kariai buvo palaidoti Palaukių-Butėnų kaimų laukuose įrengtose kapinėse. Karių kapinės 40x45 m dydžio, įrengtos aukštumoje, apjuostos 1 m aukščio pylimu [2]. Teritorija apaugusi medžiais. Kapinių centre yra apie 5 m aukščio medinis kryžius ant gelžbetoninio postamento,

kurio priekyje surašyta žuvusiųjų vokiečių karių pavardės ir kariniai laipsniai. Kitoje postamento dalyje buvę užrašai išdaužyti. Kapinės kartografuotos [5, p. 12-38]. Iš archyvinių duomenų matyti, kad čia palaidoti 406 vokiečių kariai [3, p. 73]. Kraštotyrininko P. Tamošiūno teigimu, čia palaidota apie 1000 rusų ir apie 600 vokiečių karių [7].

Nuo žaizdų mirę kariai buvo palaidoti toje pačioje apylinkėje esančiame Paliūniškio dvaro parke. Po Antrojo pasaulinio karo kapinės apleistos. Jos nukentėjo statant Paliūniškio kolūkio administracinį pastatą ir kultūros namus. 1989 m. gegužės-birželio mėnesiais kultūros paminklų apsaugos tarnybos specialistai rado išvartytus standartinius cementinius paminklus - kryželius. Buvo nurašytos ant išlikusių apdaužytų kryželių esančios karių pavardės, kariniai laipsniai. Pagal rajono landšafto architekto A. Kavaliausko parengtą projektą kapines sutvarkė UAB "Starelda" [15]. Išmėtyti antkapiniai kryželiai surinkti į vieną vietą ir įbetonuoti. Pastatytas akmeninis paminklas su užrašu lietuvių ir vokiečių kalbomis (žr. pav.).

Archyviniai duomenys liudija, kad čia palaidoti 83 vokiečių kariai. Kapinės nekartografuotos. Tikslī teritorija nėra aiški.

Velžio apylinkės Staniūnų miško pakraštyje (Panevėžio girininkijos 51 kvartale) yra Pirmojo pasaulinio karo rusų karių kapai. Maždaug 9x3 m dydžio teritorija buvo aptverta. Kapinių centre - geležinis kryžius ant betoninio postamento. Įrašas byloja, kad čia palaidotas kapitonas A. Koroliovas ir 11 eilinių karių. Žuvimo aplinkybės nėra aiškios. 1915 m. liepos 11 d. didesni mūšiai prie Panevėžio neminimi. Panevėžietė Ona Juodsnuikienė pasakojo, kad paminklas pastatytas Nepriklausomybės metais vietos gyventojų iniciatyva ir lėšomis [7].

Smilgių apylinkės Meldiškių kaime buvo vokiečių karių kapinės, kuriose palaidota 80 karių. Kapinės sunaikintos (1993 04 18 aktas).

Yra duomenų, kad 58 kariai buvo palaidoti Naujamiesčio bažnyčios šventoriuje.

Rajono kultūros paminklų apsaugos tarnyba 1993 m. pasiūlė Lietuvos kultūros paveldo moksliniam centrui įrašyti į istorijos paminklų Palaukių, Paliūniškio ir Dembavos kaimų Pirmojo pasaulinio karo karių kapines (1993 05 13 raštas Nr. 18). Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras tu pačių metų liepos 19 d. raštu Nr. 454 informavo Panevėžio rajono valdybą apie minėtų objektų įrašymą į išaiškinamų paminklų registrą.

1994 m. rugsėjo 29 d. paminklams IP 2597 (Dembavos k.), IP 2598 (Palaukių k.) ir IP 2599 (Paliūniškio k.) nustatytos teritorijos ir apsaugos zonos.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 2. V. 1965.
2. Lietuvos TSR Panevėžio rajono gamtos, istorijos ir kultūros pamin-

klų katalogas. Leid. 2. V. 1985.

3. Lietuvos valstybinis archyvas (LVA). F. 377. Ap. 9. B. 29.

4. LVA. F. 391 Ap. 4. B. 71.

5. Panevėžio rajono kapinių apskaitos ir kartografavimo byla. V. 1984.

6. *Atkočiūnas J.* Karių kapai - šventa vieta. "Tėvynė". 1990 10 30.

7. *Bočiulytė A.* Čia ilsisi kariai, žuvę Pirmajame pasauliniame // "Panevėžio rytas". 1993 04 24.

8. *Bočiulytė A., Juknevičius P.* Iš Pirmojo pasaulinio karo istorijos // "Tėvynė". 1993 10 16.

9. *Bočiulytė A., Juknevičius P.* Kariniai veiksmai Panevėžio apskrityje 1915 m. vasarą // Panevėžio istorijos fragmentai. Panevėžys. 1993.

10. *Bočiulytė A.* Kriūtų kariai visi lygūs // "Tėvynė". 1990 02 27; "Panevėžio tiesa". 1990 03 06.

11. *Bočiulytė A.* Visiems, mūsų žemėje kritusiems // "Tėvynė". 1990 03 06.

12. *Generolas Radas-Zenkavičius.* Trumpas Didžiojo karo eskizas. K. 1924.

13. Į istorijos paminklus - Pirmojo pasaulinio karo karių kapines. "Tėvynė". 1993 08 18. Nr. 64.

14. *Juknevičius P.* Talka Palaukiuose // "Panevėžio rytas". 1993 05 08. Nr. 51.

15. *Juknevičius P.* Žuvusiems Pirmajame pasauliniame atminti // "Panevėžio rytas". 1993 06 03. Nr. 62.

16. Karsakiškio bažnyčia, jos kunigai ir parapijiečiai // "Panevėžio balsas". 1934 03 25.

17. *Lelis P.* Lietuvos keliu. 1910-1973 metai. Toronto. 1973.

18. "Lietuvos žinios". 1915 m. liep. 22(rugpj. 4). Nr. 81.

19. "Lietuvos žinios". 1915 m. liep. 26(rugpj. 8). Nr. 83.

20. "Lietuvos žinios". 1915 m. liep. 29(rugpj. 11). Nr. 84

21. *Ludendorff E.* Souvenire de

- guerre. T. I. Paris. 1921.
22. *Paleckis J.* Didysis karas. 1914-1918. K. 1939.
23. *Petkevičaitė-Bitė G.* Karo meto dienoraštis. V. 1966.
24. *Petkevičaitė-Bitė G.* Karo meto dienoraštis. Ištraukos // "Pergalė". 1989. Nr. 11. P. 121-132.
25. *Petrulaitis J.* Didysis karas. T. I. K. 1935.
26. *Ruseckas P.* Lietuva Didžiajame kare. K. 1939.
27. *Špėlytė D.* Praeities trupinėliai // "Tėvynė". 1973 06 19.
28. *Tamašauskaitė A.* Nepaliestas šulinys // "Tėvynė". 1990 08 11.
29. "Viltis". 1915 m. liepos 14(27).
30. "Viltis". 1915 m. liepos 17(30).
31. "Viltis". 1915 m. liepos 21 (rugpj. 3).
32. "Viltis". 1915 m. liepos 22 (rugpj. 4).
33. "Viltis". 1915 m. liepos 24 (rugpj. 6).
34. "Viltis". 1915 m. liepos 25 (rugpj. 7).
35. "Viltis". 1915 m. liepos 28 (rugpj. 10).
36. "Viltis". 1915 m. rugpj. 2 (15).
37. "Viltis". 1915 m. rugpj. 4 (17).
38. "Viltis". 1915 m. rugpj. 7 (20).
39. *Vinco Jonuškos dienoraštis* (1915-1917). K. 1936.
40. *Žilys P.* Panevėžys Pirmojo pasaulinio karo (1914-1918) metu. Panevėžys-Chicago. 1963. P. 163-168.
41. *Айрапетьян М.Е., Кобаков П.Ф.* Первая мировая империалистическая война. 1914-1918 г. М. 1964.
42. *Верховский Д.В., Ляхов В.Х.* Первая мировая война. 1914-1918 г. М. 1964.
43. *Корольков Г.* Сражение под Шавли. М-Л. 1926.
44. История Первой мировой войны. 1914-1918. Т. 2. М. 1975.

ZUSAMMENFASSUNG

Asta Bočiulytė, Petras Juknevičius

Die gräber der soldaten, die im ersten weltkrieg im rayon von Panevėžys gefallen sind

Der erste Weltkrieg begann am 1. August 1914. Seid ersten Tagen des Krieges wurde Litauen zur Zone der Kriegshandlungen. In den Gegenden von Panevėžys begannen die Kampfhandlungen im Sommer 1915. Die Zeugen von diesen Ereignissen sind die Soldatengräber. Im Bezirk von Panevėžys sind 3 solche Objekte geblieben. In der Gegend von Karsakiškis, im Dorf Palaukiai (Būtėnai) befindet sich ein Friedhof (40x45 m). Dieser Friedhof ist mit einem Wall umkreist. Der Wall ist 1 m hoch. Im Zentrum des Friedhofes steht ein hölzernes Kreuz, das fast 5 m hoch ist. Auf diesem Friedhof liegen etwa tausend Soldaten. 1915 gab es in diesen Gegenden eine Schlacht. In derselben Gegend, im Park des Landgutes von Paliūniškis sind 83 deutsche und einige russische Soldaten begraben. Es ist schwer die Größe von diesem Territorium zu bestimmen, weil dieser Friedhof im Jahre 1989 vernichtet wurde. In der Gegend Velžys, im Wäldchen von Staniūnai (im 51 Viertel der Försterei) sind die Gräber der russischen Soldaten, die im 1. Weltkrieg gefallen sind. Hier sind auch Kapitän A. Koroliov und elf Soldaten begraben. Die Umstände ihres Todes sind unklar. In der Gegend von Smilgiai (Dorf Meldiškiai) war ein Friedhof der deutschen Soldaten. Man behauptet, dass 58 Soldaten in der Kirche von Naujamiestis begraben sind.